

Poslední roky starých Holešovic

Dana Bittnerová

Připomínky doby minulé se neustále, často zcela náhodně, vynořují v každodennosti dneška. Je to proto, že jsou prakticky všude. Vše má svoji minulost, byť ne stejně dlouhou. V zásadě žijeme z minulosti, kterou permanentně aktualizujeme, přizpůsobujeme své době. Aktualizovaný včerejšek pak nehodnotíme jako archaismus, připomínku toho, co bylo a není. Ocitáme se však i v situacích, kdy svědky minulosti nevnímáme jako součást přítomnosti, kdy naopak při setkání s nimi na nás dýchne atmosféra ztraceného světa.

Svědky minulosti jsou všichni a všechno. Rozdíl je pouze ve sdělnosti, ve schopnosti „svědků“ povědět svůj příběh. Nechejme nyní stranou artefakty – staré věci, nevyzdvihujme písemnosti jako jeden z nejprůkaznějších pramenů pro poznání a evokování si ztracené minulosti, zaměřme se na lidskou paměť. Přijměme myšlenku, že i vzpomínky pamětníků jsou dokumentem doby, byť jako dokument podléhají zkáze času absolutně a jedinou ochranou je jejich převedení do jiné formy – do záznamu.

Obecně se soudí, že v paměti lidí jsou uchovány útržky prožitého života tří generací: (vzpomínky na události, které se odehrály za života pamětníka, vzpomínky na vyprávění ze života jeho rodičů a prarodičů). Zkusme tedy prostřednictvím vzpomínek pohlédnout na prožitou minulost. Všimněme si přitom, jaké skutečnosti a události jsou v paměti archivovány, co je při výpovědi akcentováno či naopak pomíjeno a jaká je tedy „filosofie“ konkrétního pamětníka. Soustředme se na obrazy, které pamětníkům vytanou na mysli, na obrazy, skrze které oni právě vnímají prožitou i tradovanou minulost.

Přiblížme si tento problém na ukázce vzpomínek na holešovickou vesnici z úst osmdesátileté rodačky A. N. (*1921), která patřila k společensky

Obr. 1. Pohled do dvora statku ve starých Holešovicích: budova stodoly, kolny, sklepa a seníku. 20. léta 20.stol. *Repro D. Havránková.*

respektovaným a ekonomicky zajištěným obyvatelům lokality. Podívejme se tedy jejíma očima a jejím srdcem na život ve starých Holešovicích v době, kdy tato původně samostatná zemědělská a poté zemědělsko-průmyslová obec¹ dožívala, podléhala a posléze podlehl stavebnímu rozmachu Velké Prahy (konec 19. století – 1957). Pro dokreslení celkové situace se ovšem nezříkejme ani vzpomínek dalších tehdejších obyvatel a návštěvníků holešovické vesnice. Pochopit vztah pamětnice ke starým Holešovicím nám pomohou také publikované texty vypovídající o minulosti obce.

Vzpomínky A. N., připomínky jejích sousedů a odkazy na publikovaná data představím systematicky. Dovolím si „rozstříhat“ a interpretovat výpověď pamětnice A. N. tak, aby vznikl plastický obraz toho, jak ona viděla a vidí zmizelé staré Holešovice.

¹ Na katastru obce Holešovic zbudoval v roce 1823 Ignác Dormitzer kartounku. Ta pracovala ještě v prvních desetiletích 20. století a dala základ průmyslovému charakteru Holešovic.

Obr. 2. Stará Troja. Pohled do dvora statku. Pravý břeh Vltavy, kde měli polnosti zelináři ze starých Holešovic. 20. léta 20.stol. *Repro D. Havránková.*

V roce 1884 se staly Holešovice součástí Prahy a spolu s Bubny vytvořily sedmé „město pražské“.² Ovšem bez ohledu na své povýšení na městskou čtvrť se Holešovice, respektive jejich historicky nejstarší část, v zásadě nevzdávaly svého výchozího charakteru – podoby vesnice, která se stala současně obytným zázemím průmyslové Prahy. Vedle sebe zde stály statky, chalupy, domky kovozemědělců a také několik jednopatrových a dvoupatrových domů s nájemními byty pro dělníky okolních průmyslových podniků. K vybavenosti lokality patřily hostince, hospody, stará dvoupodlažní škola a od roku 1890 zastávka na železniční trati Praha–Děčín–Dražďany.³

Po několik desetiletí architekti sedmé pražské čtvrti obcházeli ve svých

² Původní holešovická vesnice se nacházela na levém břehu řeky Vltavy v oblasti dnešní stanice metra Nádraží Holešovice.

³ Bauer, Zdeněk – Losos, Ludvík – Mahel; Ivo: *150 let železnice v Praze. 2. zvláštní číslo časopisu Železnice. Magnet-Press, Praha 1995, s. IV.*

Obr. 3. Hostinec „U Saláků“ (dříve „U chmelového keře“) v Palackého (Partyzánské) ulici v místech zvaných „Na rynečku“. 20. léta 20.stol. *Repro D. Havránková.*

územních plánech vesnické jádro starých Holešovic. Novou čtvrť budovali mimo ně, takřka nezávisle na nich. Jediným zásahem do intimity holešovické vesnice byly ztráty polností, které museli sedláci a chalupníci podstoupit pro výstavbu několika podlažních činžovních domů. Stará zástavba začala soustavněji ustupovat rozvoji městské části Holešovic až v roce 1926 při stavbě Trojského mostu, kdy byla zbourána východní část starých Holešovic. „Smrtný“ (zásadní) plán asanace pak přišel na konci 50. let 20. století, kdy se tato oblast Prahy 7 začala měnit v dopravně průmyslovou zónu. Poslední obytné domy nájemníci opustili na začátku let 70., aby místo nich bylo možné dořešit dopravní komunikace v této části Prahy.⁴

Staré Holešovice zůstaly pouze v paměti jejich dřívějších obyvatel. Ti ještě v první polovině 20. století svým sociálním složením do značné míry respektovali status svých obydlí, byť z hlediska způsobu obživy došlo k změnám.

⁴ Petráček, Karel: Zemědělské obce na pokraji města – dokumentace zániku (Praha 7). In: *Etnografie dělnictva VII.* Praha, ÚEF ČSAV 1976, s. 19–66.

Obr. 4. Palackého ulice. Statky „U Nebušků“, „U Kordíků“, domky Trousilů, Ročů, statek „U Doležalů“ (patrový dům zcela vpravo). Počátek 20. let 20. stol. *Repro D. Havránková.*

Tedy ve starých Holešovicích dosud bydlili zámožní statkáři, kteří se v této době již nejčastěji věnovali obchodu s potravinářskými produkty. Společenská vrstva chalupníků se specializovala na zelinářství a zahradnictví. Početná skupina obyvatel, která nevlastnila pozemky v lokalitě, ve většině pracovala v továrnách, na dráze, v pivovare, v městském dvoře a na nejrůznějších stavbách prudce se rozvíjející Prahy. Někteří se pak živili také jako domácí dělníci (švadleny) a drobní místní živnostníci (např. hokynář, holič, kadeřnice, krejčí, kovář, mandl). Společnost starých Holešovic tedy byla sociálně hierarchizovaná a společenské (potažmo majetkové) rozdíly vnímány a respektovány.

Paní A. N. majetkově patřila ke „střední“ vrstvě obyvatel starých Holešovic. Narodila se v roce 1921 jako první a poslední dítě v rodině chalupníka, který se na svých pozemcích specializoval na pěstování zeleniny, ostatně jako řada dalších hospodářů ve starých Holešovicích. Vždyť i rodina matky A. N. původně pocházela ze zahradnictví v Holešovicích, než se zakoupila v Libni. Širší příbuzenské svazky s dalšími hospodáři i sociální status majitele nemovitostí pak rodinu A. N. společensky uzaví-

Obr. 5. Palackého ulice, u pozadí elektrárna. 30. léta 20.stol. Repro D. Havránková.

ral druhé velké skupině obyvatel starých Holešovic – dělníkům z kartounky, elektrárny a dalších průmyslových podniků.

Vzpomínky pamětnice a především jejich interpretace jsou tedy ovlivněny jednak mládím, které A. N. prožila ve starých Holešovicích, jednak sociálními východisky její rodiny a jednak cenzurou událostí života let následujících. Nezacházejme tedy s výpovědí A. N. jako s daty, která mají odhalit a co možná neobjektivněji zrekonstruovat historické skutečnosti. Pravda jejich vzpomínek nespočívá v úplnosti a přesnosti popisu reality, v kritickém zhodnocení stavu věcí vzhledem k době jejich existence, nýbrž v hodnocení, postojích a konečně i v emocích, které A. N. sděluje.

Hranice obce

Snad nejvíce se v paměti člověka uchovají obrazy, které po určitou dobu neměnily svoji podobu a zároveň měly pro člověka význam. Tedy alespoň

Obr. 6. Palackého ulice, domek povozníka Staňka. 20. léta 20.stol. *Repro D.Havránková.*

v našem případě první vzpomínka rodačky z holešovické vesnice směřovala k popisu dispozice části obce, ve které žila a pohybovala se. A další zpřesňující informace, jak to ve starých Holešovicích vypadalo, podávala i při líčení různých událostí ze svého života a života rodiny či obce.

Líčení stavebních a bytových poměrů starých Holešovic velice hezky dokumentuje již výše uváděnou skutečnost, že vzpomínky nelze chápat jako přesný záznam reality, nýbrž jako přehodnocený – reinterpretovaný odraz skutečnosti. Tedy ve výpovědi A. N. zaznívají pocity mladé dívky a ženy, postoje dcery ze sociálně respektované rodiny spolu s hodnocením opřeným o zkušenosti člověka počátku 21. století, který bydlí ve standardním pražském bytě I. kategorie.

Jaké vzpomínky si tedy A. N. uchovala na staré Holešovice z hlediska jejich geografických, stavebních a bytových podmínek?

Staré Holešovice v paměti A. N. či lépe prostor, který A. N. vnímala jako

Holešovice svého dětství a mládí, se v řadě ohledů rozcházel s mapou lokality – prostorovým uspořádáním zastavěné části i katastrálního území. Zastavěnou část jejích starých Holešovic překvapivě reprezentovaly jen domy a stavby, které se nacházely v ose někdejší hlavní ulice lokality – Palackého ulice (poté ulice Partyzánské), v ulici, kde také bydlela její rodina. O stavbách spíše než o jejich architektonické podobě uvažovala pamětnice A. N. s odvoláním na jejich funkci nebo pod hlavičkou jejich majitelů s odkazem k existujícímu příbuzenskému vztahu. V Palackého ulici a na holešovickém náměstíčku v době mládí paní A. N. stály budovy statků (u Bukovských, Dubovi), chalup zahradníků (Semeckých, Plichta, Burjan), domky Staňkové, Seflových a u Nemanskejch, kovárna, mandl (Dvořáková), dvoupatrový pavlačový činžák (Procházkoví), stará škola – Zvonička, která však již sloužila pouze jako odpolední „dětský klub“, několik hospod (Na Holešovce, U zeleného stromu, U Saláků), první holešovický biograf U Koruny, kartounka a poté elektrárna. Na konci ulice svažující se k řece si Holešovice dokonce držely vlastní přívoz (Vaněk), který podle výpovědi pamětnice obyvatelé obce používali navzdory nedaleko odtud (asi 500 m) nově zbudovanému železobetonovému trojskému mostu. Posléze, při úvahách o bytových poměrech v lokalitě pamětnice připomněla také dosud stojící „... *elektrárnskej dům. To byl tenkrát jedinej věžák tam u nás.*“ /A. N./ Okachličkovaný činžovní dům postavený na přelomu 20. a 30. let elektrárnou na samém okraji ulice pro ni představoval symbol a kýžený model komfortního bydlení. Do prvotního územního plánu jej však nezahrnula.

Dalo by se říci, že představa rodných Holešovic, která byla vštípena A. N., nebo kterou si A. N. na základě prožité zkušenosti vytvořila, vylučovala vše, co nebylo v ose Palackého ulice. Do obrazu Holešovic pamětnice nezahrnula ani z dnešního pohledu více než nuzné domky, které stály na východ od Palackého ulice, ani žádnou z holešovických veřejných a průmyslových staveb, byť se bezprostředně dotýkaly jejího života a života její rodiny. Tedy do její koncepce Holešovic např. nepatřil již zmiňovaný Trojský most. Překvapivě také škola na Zátorách, která navazovala na staré Holešovice, jako kdyby v úvahách A. N. zůstávala za hranicí její lokality, a to přesto, že školu navštěvovala. Podobně mimo vlastní obec s otcem chodili či jezdili, aby odevzdali mléko do trojské mlékárny v dnešní Osadní ulici. Vzdálený obci zůstal areál pivovaru i divadlo Uranie postavené v pivovarské zahradě (v dnešní ulici U Uranie).

Ovšem relativně malý životní prostor, který si A. N. vymezila v rámci

intravilánu starých Holešovic, byl vyvážen vztahem k pozemkům, na kterých rodina hospodařila. Právě ty se staly v pohledu na lokalitu starých Holešovic jejich druhou stejně významnou součástí.⁵ Původně polnosti vlastnila rodina v katastru dnešních Holešovic. Ty však musela s ohledem na expandující město postoupit. Tyto ztráty byly posléze v rodině A. N. interpretovány jako neodvratitelné. Jako poselství se proto tradovala rada dědečka pamětnice: „... *Děda tátovi vždycky říkal: „Když někdo bude chtít koupit nějaký pole, prodej mu ho. Já jsem nechtěl prodat to „U křížku“ (část dnešního nám. J. Ortena) a nakonec mi ho stejně vzali.“* /A. N./ Opuštění těchto pozemků pak s sebou neslo i nezájem o tuto část katastru.

V době dětství a mládí pamětnice A. N. hospodářský zájem rodiny se obracel již pouze k parcelám na pravém břehu Vltavy. Význam těchto vlastních i pronajatých polností v diskursu rodiny, potažmo zelinářů a zahradníků, dosvědčuje nejen živá znalost dnes již pozapomenutých pomístních jmen (např. „Na kuchyňce“), ale také znalost osudu Trojského ostrova. Skutečnost, že po tři generace se ve společnosti A. N. uchovala paměť na zasypávání Trojského ostrova sutí ze zbouraných Vinohrad a vědomí jeho přesné lokalizace, dosvědčuje zájem a příslušnost k tomuto území: „... *Jak jsou tam ty dvě vily osamocené, tam byl Trojskej ostrov. Ale pak ho zavázeli, když bourali starý Vinohrady.*“ /A. N./

Právě proto, že sídelní a hospodářské části území, ve kterých pamětnice žila, se nacházely na odlišném břehu řeky, začlenila do svého životního prostoru i řeku. A nebyl to ovšem jen přívoz, který bezprostředně v kolmém úhlu navazoval na Palackého ulici a odvážel rodinu zelináře na jejich zahrady. Vždyť i řeku bylo možno v určitých obdobích roku překonat bez pomoci přívozu. Až do regulace řeky využívali obyvatelé starých Holešovic zamrzlou či vypuštěnou řeku: „... *To jsme dali na strejdu Vavřka a šli pěšky přes vypuštěnou řeku.*“ /A. N./

Holešovické byty

Vzpomínka na bytové poměry ve starých Holešovicích byla pro pamětnici A. N. spíše iritující. Její vlastní minulá a současná zkušenost s úrovní bydlení ji nutily vyslovovat jednoznačně negativní soudy o tehdejších bytových poměrech, ve kterých žila.

Chalupa její rodiny – chalupa u Semeckých stála v Palackého ulici již

⁵ Srovnejme se zcela nesoběstačným postavením současného městského člověka. Viz: Hájek, T.: *Aneb jak chránit kulturní krajinu?* In: *Téma pro 21. století. Kulturní krajina aneb proč ji chránit.* Ed. T. Hájek – K. Jech. Praha, MŽP ČR 2000, s. 17–26.

Obr. 7. Nedělní oběd v rodině úředníka. Rok 1931. *Repro D. Havránková.*

dlouho před připojením Holešovic k městu Praha. Dala by se na jejím příkladě ukázat postupující destrukce původně zemědělské obce připojené k Praze na konci 19. století. Odumírání vesnice bylo dáno součinností dvou činitelů: odlišným charakterem moderní městské výstavby a s tím související rezignací majitelů vesnických staveb na zásadní rekonstrukce vlastních domů.

Také rodiče a prarodiče v pohledu A. N. neinvestovali příliš peněz ani do oprav své staré chalupy. Naopak pamětnice zdůrazňovala v rodině tradovaná slova svého pradědečka, který na konci 19. století vdával svoji dceru z prosperujícího zahradnictví do této chalupy: „*Babička říkala, co jí říkal její tatínek, když se vdávala* (90. léta 19. století): „*Nanynko, kam tě tam dám, vždyť je to na spadnutí.*“ A vzápětí dodala „*A pak v tom ještě žili tatínek s maminkou a já.*“ /A. N./ Jediný stavební počín, který podnikl její otec v chalupě, na který vzpomíná, bylo položení nové dřevěné podlahy po povodni v druhém roce německé okupace.

Není divu, že i bytové poměry ve starých Holešovicích první poloviny 20. století stále více zaostávaly za bytovým standardem těch let v ostatních částech Prahy, a zvláště za bytovým standardem středních vrstev, ke kterým rodina A. N. patřila. Jak vzpomíná A. N. na domácnost své rodiny v konfrontaci s úrovní bydlení jejích příbuzných v Dejvicích a na Letné: *„Já jsem viděla, jak se žije jinde. Měla jsem tety v Dejvicích a na Letné. To byla hrůza jak jsme žili my. Měli jsme dvě místnosti. V jedné spala babička a já a v druhé se dělalo všechno. Já jsem tam dělala úkoly, rodiče tam spali, maminka vařila, šila. Pak si maminka nechala udělat, že vařila v předsíňce (síni), už toho měla dost. Když jsme se chtěli vykoupat, tak to se přehodila jen taková plenta a za tím jsme se myli. Záchod venku. No hrůza to byla... Ještě jsme pronajímali místnost s předsíňkou. Tam se v zimě nasazovaly dveře, aby tam bylo teplejc. A tehda nebyla taková činže. Za čtvrt roku to bylo 30 Kč... Jak to bylo u jiných nevím. Maminka mi vždycky říkala: „Nevylizuj byty.““ /A. N./ Interiérové vybavení, o kterém se A. N. nezmínila, však bezezbytku kopírovalo standard vybavení domácnosti středních vrstev. Ona sama má ve svém současném bytě dosud jeden pokoj vybavený mešťanskou ložnicí svých rodičů z 20. let 20. století.*

Jak bylo možno pohlížet na stav bydlení ve starých Holešovicích, přináší výpověď pamětnice M. M. (*1931). Ta bydlela v dvoupatrovém činžovním domě na Palackého – Partyzánské ulici. Úroveň tehdejších bytů hodnotila smířlivěji, byť sem byla její rodina přestěhována po roce 1948 ze secesního mezonetového bytu ve Washingtonově ulici: *„Byly tam byty se dvěma místnostmi, bez příslušenství, dva záchody na pavlači pro celé patro. Jen domácí měl původně tři pokoje a kuchyň... Tak tehdy prostě bydlelo mnoho lidí... My jsme byli rádi, že nás nevystěhovali mimo Prahu.“* Jejich rodinný přítel, univerzitní profesor A. Ž., však nepohlížel na holešovické bytové poměry prismatem „menšího zla“. Jak vzpomíná jeho hospodyně L. K. (*1919): *„Když jsme šli po těch schodech, profesor vždycky říkal: Jak se ta holka vdá? Vždyť ona si sem nemůže nikoho přivést. Jen když uvidí tyhle schody, tak uteče.“*

Naopak za zcela standardní pokládaly kulturu bydlení rodiny holešovických dělníků. Svědčí o tom nejen fakt, že si na tehdejší bytové poměry ve svých vzpomínkách nikdy nestěžovaly,⁶ ale také skutečnost, že při přidělování náhradních bytů, když se jejich lokalita bourala, si nejednou raději vybíraly malé byty – dvougarsoniéry pro čtyřčlennou rodinu. Tak alespoň

⁶ Jako dítě jsem žila v domě, který byl z dvou třetin obydlen rodinami ze zbouraných starých Holešovic. S řadou z nich jsme udržovali přátelský kontakt a nejednou se vzpomínalo na život v Palackého-Partyzánské ulici.

komentovala tuto situaci B. K. (*1917) v roce 1992, když na ni jedna z obyvatel starých Holešovic tlačila, aby ve prospěch mladé rodiny její dcery opustila své 3+1 a přestěhovala se jako sama vdova do jejich dvougarsoniéry: „*No to by teď chtěli. Proč si tenkrát nevybrali větší byt, to chtěli mít nízkou činži a teď by mě cpali do krcálku, který nemá ani okna na ulici.*“ /D. B./

Práce v rodině zelináře ve starých Holešovicích

Rodina A. N. pařila, jak již bylo řečeno, ke střední vrstvě obyvatel obce. Byli vlastníky nemovitostí: chalupy a pozemků, na kterých provozovali zelinářství. Ve výčtu pak A. N. zdůraznila ještě vlastnictví koně a dvou krav, kterých se ovšem „po revoluci“ její otec zbavil pro nerentabilitu, ale také z hrdosti: „*Mléko jsme vozili do trojský mlékárny. Tam každé den testovali to mlíko. Na mlíko jsme měli takový třílitrový bandasky. Po revoluci se to zhoršilo. Podezívali nás, že jsme sebrali smetanu. Ale to nebyla pravda, bylo to horší než za války. Pak tatínek řek: A krávy pudou pryč. Pak jsme měli i my mlíko na přiděl.*“

Charakteristické pro pohled hospodáře je, že A. N. nezmínila drobné zvířectvo. Vnímala je jako samozřejmost. Jeho význam pro její život podtrhla až v souvislosti možné či skutečné ztráty: poprvé, když vyprávěla, jak její tatínek odvážel o povodni králíky, koně, krávy, kozy na výstaviště; podruhé, když zdůraznila, že po znárodnění jejich zelinářství v r. 1952 na zahrádce pěstovali slepice, aby měli vejce v té kvalitě, na jakou byli zvyklí.⁷

Práci v hospodářství v době jejího dětství a mládí vykonávali rodiče, otec s matkou. O domácnost se starala nejprve její babička, která s rodinou žila, a poté ona. Zajímavý je status, který dcera chalupníka z Holešovic v rodině měla. Rodiče ji poslali do učení na švadlenu. Když se však vyučila, do zaměstnání nenastoupila. Pro její matku byla představa námezdního poměru dcery nepřijatelná. Doporučila jí tedy, ať pro salon, kde se učila, dále nešije. Místo toho jí nabídla práci v domácnosti a účast na řízení hospodářství. Do těžké práce v zelinářství pak dceru zapojovali jen kampaňovitě.

Ve vzpomínkách na chod zelinářství A. N. zdůraznila odlišnosti ve vedení zelinářství dříve a dnes a zvláště podtrhla náročnost a nejistotu tehdejšího provozu. Svě pocity vyjádřila jednak obrazem péče o rajská jab-

⁷ Drobné zvířectvo, slepice, husy, kachny, králíky chovali obyvatelé starých Holešovic běžně až do zákazu chovu drobného hospodářského zvířectva v Praze. Ještě v 50. letech 20. století se husy a slepice pásly na trávě, která rostla ve spárách dlažby v Palackého ulici. /M.M./

Obr. 8. Holičství J. Fišera. Staré Holešovice, přelom 20. a 30. let 20.stol.
Repro D. Havránková.

líčka: „Rajský se pruly po zemi a když šly na trh, musely se blejskat.“ /A. N./
Druhým momentem byla vzpomínka na prodej vypěstované zeleniny s akcentem, že nikdy nebyl prodej jistý: „...Tatínek jezdil prodávat k hlavnímu nádraží, do Litzovovy ulice. Neprodávalo se tak jako dneska. ... Když šel (v létě) s fazolema k Františku, překupnice mu říkala: I kdyby mi k tomu dal (onikání) bandasku smetany, já to neprodám. Židovky jsou v lázních a děti na venku.“ /A. N./

Lidé starých Holešovic

Na lidi jako na osobité figurky, které by dodávaly kolorit starým Holešovicím, A. N. příliš nevzpomíná. Jak sama mnohokrát ve svých výpovědích potvrzovala, nepěstovala její rodina intenzivnější společenské kontakty s obyvateli starých Holešovic. Rodina se prakticky stýkala pouze s příbuznými – s rodinou sestry jejich babičky.

Obr. 9, 10. Dělničtí obyvatelé starých Holešovic. Rok 1941. Repro D.Havránková.

Ovšem přestože (či dokonce právě proto) se rodina A. N. vědomě držela stranou společenských vazeb v lokalitě, vnímala velice citlivě sociálně ekonomické rozvrstvení obyvatel obce. Největší vážnosti se těšila v očích A. N. rodina Bukovských. Jejich prestiž však nebyla opřena pouze majetkovými poměry, které A. N. bezprostředně viděla (např. jako jedni z mála vlastnili telefon). Vycházela i z povědomí, že patří k nejstarším rodinám v obci, že vlastní rodinnou kroniku. Vysoké společenské ocenění podporovala i v rodině A. N. předávaná tradice. Ta byla obsažena v obraze svatby „babičky“ Bukovských: *„Moje babička říkala, že když se vdávala babička pana Bukovského, že o svatbě přivázeli na žebříňáku měděné nádoby... měděné nádoby – no to bylo něco!“* (A. N.)

Prisma majetkových poměrů při pohledu na obyvatele starých Holešovic bylo zřetelné i v hodnocení dalších obyvatel lokality. Pamětnice A. N. spontánně hovořila pouze o lidech, které poutala k lokalitě nějaká samostatně výdělečná živnost a tedy okamžitě přiřazovala k charakteristice člověka i jeho profesně ekonomické zařazení: Vaněk rybář, Vaněk cukrář, Plichta zahradník atd. Příznačné pro hodnocení starousedlíků, jakými byli rodiče A. N. i ona sama, bylo, že přistěhovanou velice bohatou rodinu velkoobchodníka s bramborami společensky nerespektovali. Jen náhodou se o přítomnosti této rodiny ve starých Holešovicích zmínila při vzpomínce na spolužačku ze školy Kratochvílovou – bramborářskou princeznu. Neříká bez zajímavosti, že se tato dívka, přes velice dobrou ekonomickou situaci

Obr. 11. Dětský karneval, dcera dělníka a živnostníka. Konec 20. let 20. stol.
 Repro D. Havránková.

své rodiny, kamarádila s dcerou švadleny, obyvatelkou nájemního bytu – s dívkou, která nepocházela z rodiny starousedlíků.

Obyvatele starých Holešovic, kteří pracovali v námezdním poměru, A. N. v zásadě nezahrnovala do představy o společnosti starých Holešovic. Vnímala maximálně ty, kteří pracovali v hospodářství jejich příbuzných. Tento stav je s podivem i vzhledem k tomu, že řada z nich pak žila několik desítek let ve stejném domě jako A. N. nebo v domech sousedních.

Takto tedy pohlížela A. N. na svou společnost starých Holešovic, do které patřili v zásadě pouze starousedlí hospodáři nebo živnostníci. Okruh své společnosti však rozšiřovala mimo lokalitu. Tam hledala vzory nejen pro úroveň bydlení (viz výše) ale i pro přátelské kontakty. Není bez zajímavosti, že při vzpomínce na svého muže zdůraznila okolnost, že bydlel u Jindřišské věže v hezkém a kulturním prostředí.

Obr. 12. Taneční – dcera živnostníka ze starých Holešovic. 30. léta 20.stol.
Repro D. Havránková.

Jak již bylo řečeno, holešovické dělnictvo A. N. ve výpovědi takřka nerefletovala, nevšímalá si jej, nezajímalo ji. Ovšem ona zajímala je. Podle M. M., která se do lokality přistěhovala po roce 1948, patřila A. N. v očích holešovičáků ke smetánce Holešovic, její rodina byla hodnocena jako noblesní, a v jejich (A. N. nenáviděném) domě – chalupě, který pokládali někteří za stavbu ze 16. století, spatřovali symbol tradice a „urozenosti“ této rodiny.

Pamětnice M. M. pak přinesla i doklady o reálných společenských bariérách mezi světem A. N. a rodinami holešovických dělníků. Tyto bariéry vyplývaly z odlišné kultury obou skupin obyvatelstva. Již výše jsem uvedla, že pamětnice M. M. patřila podobně jako A. N. ke střední vrstvě obyvatelstva. Do lokality byla její rodina vystěhována z vnitřního města. Získala dva pokoje v rozděleném bytě v činžovním domě, ve kterém bydlely vesměs rodiny holešovických dělníků. Vzpomínky na kulturní šok, kterým její rodina prošla, zřetelně dokumentují odlišné kulturní návyky holešovických dělníků a střední vrstvy. S odstupem let tyto příběhy působí až pitoreskně.

M. M. vzpomínala na řadu momentů, které vyváděly její rodinu v novém bydlišti z míry a způsobovaly nepochopení v komunikaci mezi nimi

Obr. 13. Svatební fotografie snoubenců ze starých Holešovic (dělnice a živnostníka), Rok 1924. Repro D. Havránková.

a ostatními nájemníky holešovického dvoupatrového pavlačového činžáčku. Např. uváděla příhodu, kdy v prvních dnech po nastěhování se její rodina vzbudila okolo čtvrté hodiny ranní křikem z přízemního bytu. „...Mužský hlas volal: ‚Já tě zabiju, já tě zabiju!‘ A ženský hlas odpovídal: ‚Pomoc, lidičky, pomoc.‘ Maminka tedy okamžitě poslala tatínka (emeritního plukovníka), aby šel zasáhnout. Tak se tatínek oblékl. Když však vyšel z bytu a rázným krokem si namířil k inkriminovanému bytu, potkal na dvoře paní Š. Ta se ho zeptala: ‚Kampak jdou tak brzo, pane S.?‘ on, že pomoci té paní, a ona na to: ‚Jé to je dobrý, nic se neděje, to je tady často, to se jen K. vrátil vožralej z hospody domů.‘“ Ale i jiné návyky holešovických dělníků uváděly rodinu M. M. v úžas. Např. jejího otce uráželo, že se asi třicetiletá ztepilá žena na

Obr. 14. Vánoční nadílka stolové společnosti Holešovičák. Staré Holešovice 1932.
Repro D. Havránková.

protější pavlači „producíruje“ jen v kombiné. Komentoval to údajně slovy „Už je tam zase ta Najáda, kdo se má na ni dívat.“ /M. M./ Nemenší překvapení zažila matka M. M., když na pavlači větrala peřiny. „...A najednou maminka kouká, že ji na peřinu spadla štěnice, tak ji rukou shodila. Pak se ale seshora naklání pani L. a povídá: ‚Ježiš to jste vy paní S., já myslela, že je to stará P...ová (bývalá domácí), tak se nezlobte.‘“ /M. M./

Podobně překvapivé bylo ovšem i chování rodiny M. M. v očích obyvatel pavlačového domu. Např. obvyklý pozdrav otce M. M: Rukulíbám, kterým do té doby zdravil všechny své sousedy a svůj zvyk v novém bydlišti nezměnil, sklízel u žen z dělnických i řemeslnických rodin úspěch a uznání (např. řeznice mu vybírala lepší maso). Nejen setrvání v tomto kulturním návyku v prostředí, kde nebyl ukotven jako standardní, ale trvalé uplatňování norem chování typických ve střední vrstvě vůči všem obyvatelům starých Holešovic bez výjimky, pak otci M. M. vysloužilo pověst velice jemného a laskavého člověka – zatímco jiní zástupci střední vrstvy v Hole-

šovicích byli ze strany dělnictva v lepším případě opomíjeni, v horším případě pak pomlouváni jako nadutci nebo dokonce nenáviděni (viz rodina P...kova). /M. H., *1920; A. H., *1908/

Je tedy patrné, že obě společnosti starých Holešovic – společnost dělnická i společnost středních vrstev – si do jisté míry zachovávaly svoji společenskou autonomii. Tato autonomie pak byla udržována z tradice a především z vůle střední vrstvy, z vrstvy, jejíž postoj reprezentuje výpověď A. N. Naopak sociálně slabší obyvatelé starých Holešovic byli vstřícní kontaktu s lidmi, kteří se jim otevřeli. O tom i o určité kulturní nesourodosti obou světů pak vypovídají „pikantní“ zážitky rodiny M. M.

Konec starých Holešovic

Konec starých Holešovic měl pro A. N. trojí rozměr. V roce 1952 bylo zelinářství jejího otce znárodněno. Existovala sice možnost pokračovat v soukromém podnikání, ale v důsledku přerozdělování pozemků jim zabavili pole se skleníky a přidělili nové v kopci a bez skleníků. Soukromého zelinářství a tedy i vlastnictví polností byli nuceni se vzdát: *„To už nemělo cenu, stavba nových skleníků by stála strašně peněz. Na to jsme neměli.“* /A. N./ Se ztrátou pozemků, na nichž by pracovali oni, ale také další zelináři a zahradníci ze starých Holešovic, se tedy „okleštil“ A. N. vymezený katastr rodné obce. Část Holešovic, která se nacházela na druhém (pravém) břehu Vltavy, přestala pro ni reálně existovat jako součást jejího životního prostoru.

S největší pravděpodobností druhou ztrátou bylo zklamání z chování jejich velmi blízkých příbuzných a přátel v lokalitě, se kterými udržovali po celé dětství a mládí A. N. kontakt. Manželem její sestřenice z druhého kolene byl právě správce nově vznikajícího znárodněného zahradnictví-zelinářství. Nasliboval, že jim nechá jejich půdu, ale slib nedodržel.

Územní změny, které čekaly staré Holešovice na levém břehu řeky a především Palackého-Partyzánskou ulici v roce 1959, pak A. N. hodnotila jako završení série křivd, ale současně také jako vysvobození od tohoto břímě. Když přišlo oznámení, že jejich chalupa musí ustoupit stavbě budoucí panelárny, A. N. ho uvítala. *„... Ne proč by mně to vadilo, vždyť jsem říkala, jak to bylo hrozný. Těšila jsem se, že budu konečně bydlet jako člověk... Někteří ještě čekali jak to bude a tak, já jsem šla hned...“* I když pro její rodiče tato změna přijatelná nebyla: *„... Tatínek samozřejmě nebyl rád... Naši by si*

⁸ Stěhování se započalo rokem 1957.

asi tady (v bytě první kategorie) nezvykli. Tak jsme postavili takovou boudu na zahrádce, co jsme dostali v Tróji, pak jsme ji i zateplili..."

Radost z nového bydlení však kalil pocit, že je okradli, že nedostali adekvátní náhradu za ztracenou nemovitost: „... ale okradli nás. To byla ale moje vina. Pak už jsme neměli koně a já si řekla, má maštal bejt prázdná? Ať z ní něco je. A od Bukovskejch zrovna ti, co jezdili s uhlím, dostali výpověď. Oni asi věděli, co přijde. A tak jsem jim to pronajala, a oni potom řekli, že to jako není jen obytnej dům, že jsou tam ti s rozvozem uhlí a dali náhradu jim, jiný maštale a už nám nic, ani peníze. Všichni byli nějak odškodněný, jen my ne. Moc jsem si to vyčítala, ... no byla jsem mladá a hloupá..."

Pro paní A. N. znamenalo bourání starých Holešovic završení jedné etapy života, která se uzavírala pozvolna již několik let. Ztráta tradičního způsobu obživy, znárodnění majetku, zklamání z vlastní společnosti Holešovic, asanace rodné chalupy – všechny tyto události přicházely v rychlém sledu za sebou. Poslední fázi – asanaci starých Holešovic přijala proto A. N. smířena, snad i s pocitem katarze. Přinesla jí osvobození od všech starostí spojených s dřívějším rytmem života a smíření se se socialistickým způsobem života. Symbolickým východiskem z toho všeho se pro ni stalo získání adekvátního bydlení v bytě 1. kategorie, bydlení, které vídala na návštěvách u příbuzných a přátel z její sociální vrstvy.

Naopak pro obyvatele již zmiňovaného pavlačového činžáku, stejně jako pro řadu dalších dělnických rodin, znamenaly projekty na přestavbu oblasti náhlý a téměř nečekaný, bolestný zásah, který mířil k rozbití intimity jejich staroholešovické společnosti.

Jak vzpomíná M. M., tehdejší představitelé Národního výboru Prahy 7 se báli oficiálně potvrdit ústně rychle rozšiřované zprávy, že se staré Holešovice budou bourat. Nesouhlas signalizovaly hloučky rozčilených debatujících na ulici, zpěvy v hospodě na téma „my odsud nepudem, my tady zůstanem“ či amatérské popěvky oblíbených harmonikářů. V den veřejné schůze, svolané do hostince U zeleného stromu, bylo pro ochranu funkcionářů převeleno do lokality několik neuniformovaných příslušníků SNB – aby předešli případným bouřlivým protestům a útokům. Inzultace se nekonal. Přesto bezprostředně po schůzi chodili „starý Holešovičáci“ po ulicích a spontánně skandovali: „My Holešovice nedáme.“

Pro tyto lidi představovala společnost Holešovic velké zázemí. Nedokázali si představit život mimo svoji komunitu. Právě proto při přidělování nových bytů zaujímal nejprve vyčkávací pozici a snažili se za každou cenu získat byt alespoň v Praze 7, tedy v sousedství svých původ-

ních obyvatel starých Holešovic (a to i výměnou novostavby za byt čtvrté kategorie). Paradoxně, ti co se nemuseli v první etapě asanace vystěhovat, poté co při návštěvách bývalých sousedů⁷ v bytech první kategorie uviděli, jak by se mohly jejich bytové poměry zlepšit, a když zjistili, že by bylo lze se přestěhovat do několika domů vedle sebe (i když v jiné čtvrti) – a tak si uchovat kontakt alespoň s částí své výchozí komunity – názor rychle přehodnotili. Útoky na Národní výbor Prahy 7 pokračovaly. Nyní byly ovšem vedeny z pozice nesouhlasu s odklady druhé etapy asanace.

Naopak lidé, kteří nebyli do té míry svázáni se sousedskou společností starých Holešovic, již první etapu asanace vítali a navíc si záměrně volili byty v „prestižnějších“ částech města (v hodnocení konce 50. let 20. stol.). Upřednostňovali alternativu nabídky národního výboru a stěhovali se do bytů v prostředí Vršovic a Pankráce. Tyto obvody Prahy se jim zdály společensky vhodnější. Přesto i někteří lidé ze střední vrstvy zůstali v Holešovicích. Důvody byly asi různé. Paní A. N. z lokality neutekla jako řada přátel její rodiny, protože chtěla zůstat v blízkosti stárnoucích rodičů, kteří bydleli v zahradním domku v Tróji. Rodina M. M. zase dala přednost rozměrům bytu před kýženou lokalitou. Jen pro ilustraci uvádím, že to bylo právě „rukulíbám“, tedy dobrá pověst rodiny v očích tehdejších činovníků z řad holešovických dělníků, která v té době tříčlenné rodině pomohla k rozměrnému bytu.

Skutečnost, že se tyto, ale i další rodiny ze středních vrstev ocitly opět v sousedství holešovičáků z pavlačového činžáku, přinesla možnost dalšího soužití. Paní A. N. nadále zůstávala v izolaci, žádné přátelské kontakty v domě nenavazovala, nikoho si v dobrém ani ve zlém nevěšmala. Naopak rodina M. M. tyto styky pěstovala a se zaujetím pozorovala proměnu způsobu života původních nájemníků pavlačového domu. V prvních měsících se právě tito obyvatelé moderního domu nebyli s to vypořádat se ztrátou pavlače jako místa každodenní společenské komunikace. Pro besedy proto ženy využívaly společnou chodbu a schodiště domu. Jak vzpomíná M. M.: *„To vždy bouchly dveře a po domě se ozvalo Paní Havránkováááá. Pak bouchly druhé, třetí a další. Ženské stály opřeny o zábradlí schodiště a křičely na sebe z patra do patra.“* Dispozice bytů, která obytné místnosti oddělovala od společných prostor vlastní předsíní, však posléze uzavřela nájemníky do prostoru bytu. Původně každodenní a intenzivní komunikace v rámci domu ustala. Jen někteří ji pak nahradili systémem návštěv dvou, nanejvýš tří žen u některé doma. Většina z nich však dala přednost společenské anonymitě.

Závěrem

Paní A. N. patřila do starých Holešovic celých 36 let (1921–1957). Po celou dobu byla rodiči i okolím utvrzována v středostavovstém či vyšším statusu její rodiny a tuto ideu přijala. V jejích vzpomínkách jednoznačně vystoupily obrazy, které se vztahují pouze k této společenské vrstvě. Zároveň však z její výpovědi lze vyčíst vnitřně pociťovaný nesoulad mezi přiřknutým postavením a realitou, o kterou se pověst jejich rodiny opírala (vnějšími znaky, které měly jejich společenský kredit podporovat). A. N. si vlastně nikdy neuvědomila, že se jednalo o generační konflikt daný změnou způsobu života ve starých Holešovicích. Tedy pro starší generaci Holešovičáků vysoké společenské ocenění rodiny vycházelo ze značné míry z hodnocení vesnického, zemědělského. Ceněno bylo soukromé hospodářství s akcentem na kvalitní zemědělskou produkci (naopak obytná část hospodářství byla na posledním místě) a „furiantská“ čest a hrdost českého rolníka.

Pro A. N. tyto hodnoty neplatily. Ona sama se cítila již jako měštský člověk. Z tohoto pohledu jí proto nutně vadil zaběhnutý vesnický způsob života, který nejvíce symbolizovala zanedbaná a nevybavená usedlost její rodiny. Ta se nemohla v žádném ohledu měřit s měšťanskou kulturou bydlení. Ani otázka selské cti v jejích očích nenabývala kánonu. Její morálkou se stal princip spravedlnosti, kterou jistě posílily i křivdy let padesátých. Tento generační rozpor jasně zaznívá ve vzpomínce na dobu po znárodnění jejich zelinářství. Se vzdorem vyprávěla o chování svého otce, když pracovala ve státním zahradnictví, na vlastních pozemcích. „...*Tatínek jednou viděl, že si strkám okurky za zástěru. To dělaly všechny, co tam pracovaly. Ale on na mne tenkrát tak vyjel: ‚Co to děláš? Okamžitě to vrať, co pak seš zlodějka?‘ Já mu odpověděla: ‚Ale tatínku, vždyť oni okradli nás.‘ A on na to: ‚Oni okradli nás, ale ty nebudeš okrádat je.‘ Takže pak když jsem si chtěla něco vzít, jsem se vždy podívala, jestli mě tatínek neuvidí.‘*“

Vzpomínky A. N. na staré Holešovice nejednou odkazují na nespravedlnost či obtíže, které její rodinu postihly. Bourání starých Holešovic bylo nakonec v jejích vzpomínkách interpretováno jako jednoznačný zisk, jako způsob úniku. Obraz zisku lepších bytových podmínek pak pro ni symbolizoval možnost nového života bez břímě norem a vazeb k její společnosti starých Holešovic.

Na závěr využijme vzpomínek obou pamětnic, ústřední postavy tohoto textu A. N. a koloritních výpovědí M. M. Na jejich příkladě se jednoznačně potvrzuje, že setrvávání v témž prostoru nemusí přinášet shodnou zkušenost, a že ani prožívání téhož nemusí být shodně registrováno, natož

interpretováno. Tedy paní A. N. ve svých vzpomínkách eliminovala zmínky na své sousedy, a těžiště jejího života spočívalo spíše v popisu její existence a přítomnosti její rodiny v lokalitě. Naopak pro paní M. M. bylo osm let života ve starých Holešovicích kaskádou podivných, koloritních, přátelských i veselých setkání s „dobrymi a hrdými“ lidmi.

Literatura:

- Broncová, Dagmar (ed.): Kniha o Praze 7. Praha, MILPO 1998.
- Líbal, Dobroslav; Heroutová, Marie: Praha 7, Sídelní a architektonický vývoj. Praha, Orbis 1975.
- Petráček, Karel: Zemědělské obce na pokraji města – dokumentace zániku /Praha 7/. In: Etnografie dělnictva VII. Praha, ÚEF ČSAV 1976, s. 19–66.
- Pudr, Jaroslav: Stavební rozvoj Holešovic – Buben. Praha VII. Od počátku 19. století až do světové války. Praha, Orbis 1945.
- Pytlík, Radko: Toulky Prahou 7. Praha, Emporium 2001.